

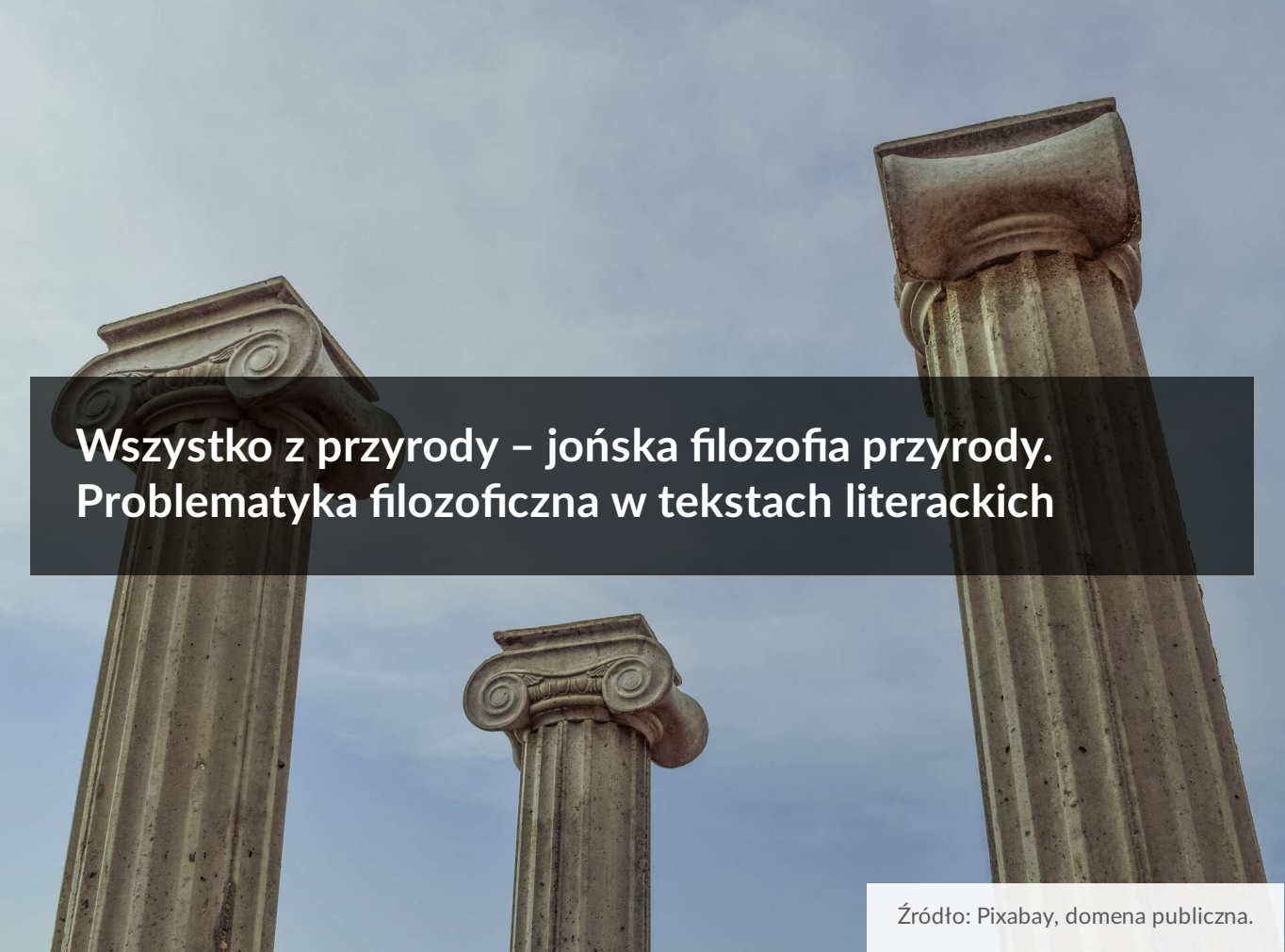

Wszystko z przyrody – jońska filozofia przyrody. Problematyka filozoficzna w tekstach literackich

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Fitas Adam, „filozofuj! Czasopismo popularyzujące filozofię”, nr 3/2015.
- Mazur Tomasz, *Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika*, Warszawa 2019.
- Juliusz Domański, *Przedmowa*, [w:] Adam Krokiewicz, *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.
- Mazur Tomasz, *Zakazana historia filozofii. Niestoicka powieść stoika*, Warszawa 2019.
- Arystoteles, *Metafizyka*, t. A 3, 983 b 20–27, tłum. K. Leśniak.
- Trela Grzegorz, *Chmury i zegary*, Warszawa 2009.

A photograph of three ancient Greek columns, likely from the Parthenon, standing against a clear blue sky. The columns are made of light-colored stone and feature fluted shafts and ornate capitals. A dark grey rectangular box is superimposed over the middle of the image, containing white text.

Wszystko z przyrody – jońska filozofia przyrody. Problematyka filozoficzna w tekstach literackich

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Koncepcje starożytnych filozofów nierzadko wydają się współczesnym ludziom dość absurdalne. Czy rzeczywiście można wierzyć, że wszystko składa się z wody – jak twierdził Tales, albo z powietrza – jak sądził Anaksymenes? Zatem czy pytania zadawane sobie przez tych filozofów, niezależnie od udzielonych na nie odpowiedzi, i żar umysłowy, który je zrodził, są dziś nieaktualne? Nie wydaje się, ponieważ współcześni twórcy literatury w swoich utworach nieraz przywołują postaci tych filozofów. Być może dlatego, że do dziś ciekawość budzą ich poglądy: dotyczące odniesienia do samych siebie, do bytu czy wreszcie – naszego stosunku do bytu...

Twoje cele

- Zapoznasz się z przykładem literackiego odniesienia do poglądów filozofów jońskich na podstawie fragmentów książki *Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika* Tomasza Mazura.
- Poznasz literackie i historycznofilozoficzne ujęcia poglądów poszczególnych filozofów jońskich.

- Wykonasz twórcze ćwiczenia językowo-poznawcze, w których odniesiesz się do elementów filozofii jońskiej.
- Rozwiniesz świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę.

Przeczytaj

Literacko – czyli jak – o filozofii?

Popularyzacja filozofii odbywa się na różne sposoby. Jednym z nich jest opowiadanie o filozofii w utworach literackich. Jedną z najsłynniejszych książek, która próbuje przedstawić historię filozofii w nieco przystępniejszy sposób i jest skierowana do szerszego grona niż adresaci podręczników akademickich, jest powieść Josteina Gaardera *Świat Zofii*.

Świat Zofii to słynna na całym świecie książka norweskiego nauczyciela filozofii i pisarza Josteina Gaardera. Główną bohaterką powieści jest nastolatka Zofia, którą tajemniczy nauczyciel, Alberto Knox, wprowadza w świat filozofii. Powieść uważana jest za wprowadzenie do filozofii w postaci literackiej i dzięki temu prostszej w odbiorze dla niewykształconych filozoficznie odbiorców.

Źródło: Pixabay.

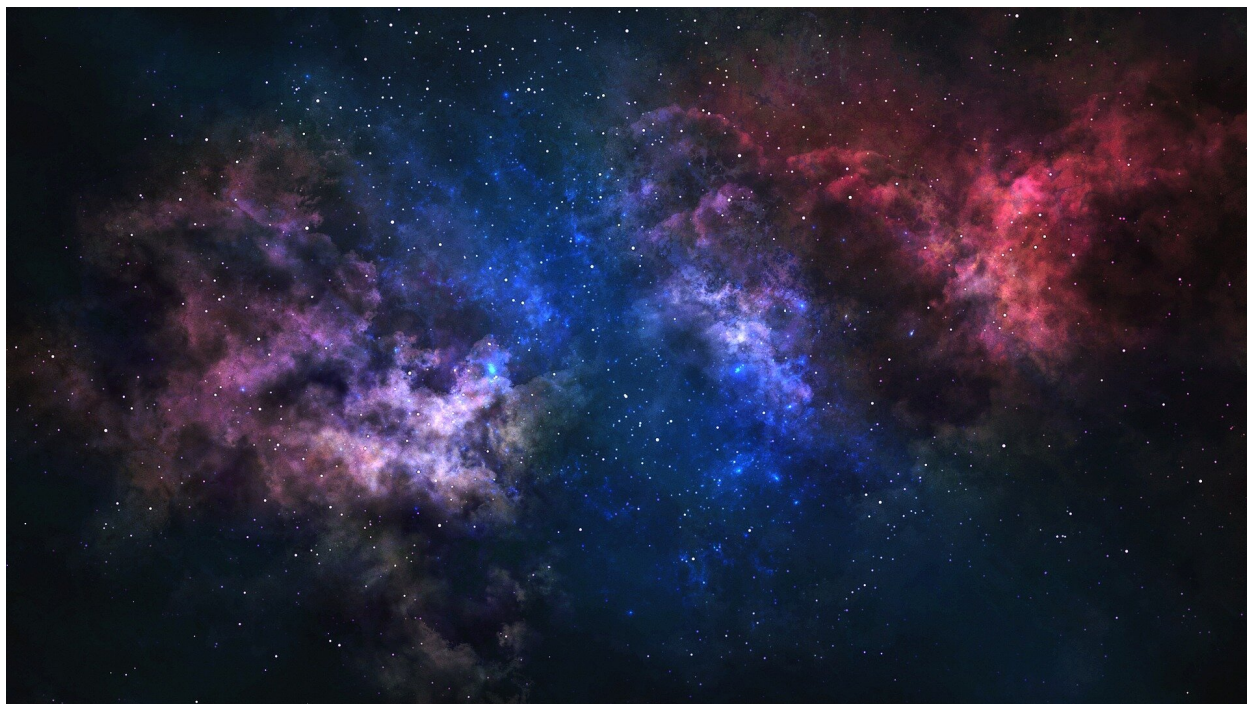
W zbiorach literatury polskiej możemy też odnaleźć przykłady beletrystyki z elementami filozofii, m.in.: *Zakazaną historię filozofów* Tomasza Mazura. Jest to

powieść opisująca doświadczenia (wewnętrzne i zewnętrzne) inspektora Rafała Ułanowicza, który spotyka się z różnymi myślicielami i „wymyślaczami”. W powieści występują tacy bohaterowie, jak Tales, Anaksymander czy Heraklit, jednak nie są oni tożsami z tymi, o których przeczytamy w *Zarysie filozofii greckiej* Adama Krokiewicza (choć niewątpliwie coś łączy jednych i drugich). Wskazówki dotyczące powiązań między tymi tekstami Tomasz Mazur umieścił w licznych przypisach, które pełnią funkcję dydaktyczną, np. wskazują na historycznofilozoficzny kontekst fikcji literackiej. Intertekstualność *Zakazanej historii filozofów* przejawia się w tym, że spora część przedstawionych w niej postaci jest aluzją literacką do bohaterów innych dzieł, przede wszystkim tych o charakterze historycznym lub filologicznym, traktujących o filozofii starożytnej.

Czy w związku z tym *niestoicka powieść stoika* – jak mówią o powieści Tomasza Mazura – to książka filozoficzna, skoro odnosi się do wiedzy z zakresu historii filozofii, ale nie przekazuje jej ani wiernie, ani dosłownie? Sam autor, z wykształcenia doktor filozofii, tak tę kwestię ujmuje: „Rzecz nie w tym, o czym ona traktuje, ale jak traktuje – że mianowicie przemycza zagadnienia najbardziej poważne pod pozorem żartu i burleski oraz że propaguje postawę dociekliwości i refleksyjności, lecz ubraną w szatę najbardziej awanturniczych, a nawet czasami chuligańskich eskapad.”

Filozofia jońska, czyli poszukiwanie *arché*

[Arché](#) to pojęcie greckie, najczęściej tłumaczone na język polski jako *zasada*. Jest ono wieloznaczne, gdyż jego aktualny zakres znaczeniowy obejmuje koncepcje *arché* sformułowane przez licznych filozofów.

Jako *arché* postrzegano: źródło rzeczy, czyli tego, z czego rzeczy powstają, ale też koniec rzeczy, czyli tego, do czego rzeczy zmierzają, ponadto tego czegoś, z czego rzeczy ostatecznie się składają. Na pewno *arché* było czymś trwałym, istniało inaczej niż to, co z niej powstawało i do niej wracało. I to właśnie filozofowie jońscy zainicjowali w dziejach ludzkości, jak dotychczas niezakończony, ruch myśli na rzecz odpowiedzi na pytanie, czym jest zasada rzeczywistości.

Źródło: Pixabay.

Tales z Miletu, pierwszy zapamiętany przez historię [filontyk](#), źródło zmiennej przyrody odnalazł w wodzie. Doprowadziły go do tego obserwacje wszechobecnej wilgoci. Był przekonany, że to właśnie woda jest początkiem i przyczyną, nieśmiertelną duszą przemijających rzeczy.

Uczeń Talesa, Anaksymander z Miletu, inaczej odpowiedział na pytanie, co jest zasadą rzeczywistości. Odrzucił żywioły jako zasadę, dostrzegł ją natomiast w apeironie, czyli bezkresie – czymś nieskończonym, nieograniczonym. Rzeczy i zjawiska, a zatem wszystko, co powstaje, powstaje z zasady, w niej i dzięki niej trwa, a następnie ginie. Powstawanie rzeczy jest efektem walki przeciwieństw, a przeznaczeniem bytów i światów jest ich rozpad, powrót do stanu przed rozdzieleniem.

Uczeń Anaksymandra, Anaksymenes z Miletu – podobnie jak nauczyciel jego nauczyciela, Tales – poszukując *arché*, zwrócił się ku żywiołom. Zasadę odnalazł w powietrzu. Wszystko, co powstaje, powstaje z powietrza, z różnych jego postaci,

wskutek zagęszczania się i rozrzedzania powietrza. W ten sposób powstają także bogowie.

Jończycy poszukiwali *arché*, a my dziś poszukujemy jończyków. W jaki sposób? W pierwszej kolejności sięgamy po podręczniki. A jak poszukują jończyków autorzy podręczników?

Czym się zajmują filozofowie jońscy w *Niestoickiej powieści stoika...*?

Pierwsza delegacja inspektora Rafała Ułanowicza odbywa się w Turcji, gdzie przeprowadza inspekcję w instytucji prowadzonej przez Talesa. Pierwotnie Tales założył swoją szkołę w Milecie, ale jego działalność rozprzestrzeniła się na całą Europę.

” Tomasz Mazur

Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika

Paradygmat Talesa opierał się na wodzie. Opanowali technikę przekształcania rzeczy w wodę i odwracania tego procesu. W tym celu ustabilizowali wodę – ufundowali jej esencję. Ponieważ wszystko jest z wody, a woda jest wspólnym mianownikiem, wszystko jest na miejscu. „Wszystko jest na miejscu, bo wszystko jest z wody” – głosił ich firmowy slogan.

– Proszę zobaczyć – powiedział Tales, dotykając moich dokumentów specjalnym urządzeniem – teraz. Wszystkie moje dokumenty nagle rozpuściły się, zbierając się we wgłębieniu stołu w postaci kałuży. Zrozumiałem, dlaczego stół w gabinecie Talesa był lekko wklęsły, co wcześniej wydawało mi się trochę dziwne. A więc to dlatego.

Zaniepokojony, dyskretnie sprawdziłem kształt fotela, na którym siedziałem.

Źródło: Tomasz Mazur, *Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika*, Warszawa 2019.

Dwaj współpracownicy Talesa, bracia Anaksymander i Anaksymenes, sprawiają wrażenie w gruncie rzeczy sabotażystów: obaj nienawidzą wody, obaj opracowują nową technologię bytu (Anaksymander opiera swoją na nieuchwytnej substancji o nazwie [apeiron](#)).

” Tomasz Mazur

Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika

Kiedy tamten pierwszy raz uruchomił swoją maszynę, rzeczy od razu zaczęły znikać i nikt ich nie mógł odnaleźć, po czym same zaczynały się pojawiać w całkiem innych miejscach i nierzadko w innych kształtach. Tymczasem ja właśnie pojawiłem się w siedzibie przedsiębiorstwa, kiedy pierwsze tego rodzaju zdarzenia zaczęły mieć miejsce.

Źródło: Tomasz Mazur, *Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika*, Warszawa 2019.

Anaksymenes z kolei wymyślił wiatraczki, dzięki którym (a dokładnie dzięki dokonującym się poprzez nie ruchom powietrza) rzeczy powstawały i ginęły. Szczególną popularnością cieszyły się jego wiatraczki do produkcji bogów. Na mocy uprawnień nadanych inspektorowi Rafał Ułanowicz ogłosił, w imię Reguł Bezpiecznego Myślenia, zawieszenie działalności trzech [milezyjczyków](#). Zawieszenie oznaczało „zakaz myślenia oraz wymyślania”.

Między podobieństwem a niepodobieństwem Talesów, Anaksymandrow i Anaksymenesów

Bohaterowie fikcyjnej opowieści są literackimi modyfikacji postaci historycznych. Niezależnie od potencjału pobudzania do refleksji filozoficznej, Tomasz Mazur najwyraźniej próbuje również zainteresować filozofią starożytną odbiorców swojej powieści. Przekonania jończyków przedstawia w sposób groteskowy.

W czym najmocniej wybrzmiewa różnica między historycznymi a literackimi postaciami? Tym, co bardzo rzuca się w oczy, jest „upraktycznienie” filozofii jońskiej. Trzej milezyjczycy są przedstawieni jako producenci określonych technologii. Rzecz jasna, u źródeł ich działalności leży wielkie zamiłowanie do myślenia, jednak w powieści Mazura aktywności wszystkich wizytowanych przez inspektora Rafała Ułanowicza filozofów przyjmują nad wyraz materialny, wręcz techniczny charakter. Jakby wydana w 2019 r. książka była świadectwem powszechnej świadomości konsumenckiej, czyli tego, że zarówno byt, jak i praktyczność postrzegamy jako produkty materialne, redukując byt, czyli to, co istnieje, do tego, co jest możliwe do skonsumowania, użyteczne. Praktyczny w naszym współczesnym rozumieniu to tyle, co przydatny do zaspokojenia jakichś naszych potrzeb – nawet jeśli niematerialnych, to zaspokajanych przez materialne urządzenie. Sam autor powieści nie odżegnuje się od wdzięczności milezyjczykom za wkład w rozwój cywilizacyjny świata, a dokładnie: za udział w wynalezieniu samolotu: „Za każdym razem, kiedy wsiadam do samolotu, myślę chwilę o tych filontykach, zwłaszcza o Lecie Ta. Gdyby nie tacy jak oni, pewnie nie byłoby samolotów**. Jasne, że przesadzali i że ich poniosło. W końcu byli esencjalistami.”

Autor wyjaśnia to w przypisie:

***Nawiązanie do zapomnianych zasług pierwszych filozofów. Położyli oni podwaliny pod myślenie racjonalno-empiryczne – poszukiwali praw natury i jako pierwsi starali się uzasadniać swoje przekonania racjonalnymi argumentami i empirycznymi dowodami. Gdyby nie ten zwrot w historii kultury zachodniej, wynalazki takie jak samolot nie mogłyby powstać. Warto pamiętać, że sami milezyjczycy mieli ducha wynalazczego i udzielali współczesnym porad ułatwiających życie. Jednak przy całym bogactwie pozafilozoficznych owoców myślenia, którego podejmowali się filozofowie, było ono u swych źródeł bezinteresowne. Było poszukiwaniem wiedzy o rzeczywistości, a więc czymś zasadniczo innym niż utilitarne postrzeganie bytu.*

Słownik

apeiron

(gr. *apeiron* – bezgraniczne, nieskończone lub nieokreślone) pierwsza zasada w postaci nieskończonego, bezgranicznego i niezniszczalnego bezkresu

arché

(gr. *archē* – początek, zasada, pryncypium) termin określający praprzyczynę wszystkich bytów, zasadę, z której powstały wszystkie rzeczy i która je przenika

flontyk

neologizm wymyślony przez Tomasza Mazura i jego uczniów, odwołujący się do greckich słów *filia* (zamiłowanie) i *to on* (byt), na oznaczenie miłośników bytu

milezyjczyk

obywatel Miletu

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z audiobookiem. W jaki sposób, zdaniem autora, filozofia wpływa na literaturę i się z nią łączy?

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P194MHcmw>

Adam Fitas

Ja piszę, ty filozofujesz

Co zasadniczo różni filozofowanie od pisania powieści czy wiersza? Co to znaczy myśleć filozoficznie, a co – tworzyć literaturę?

Przed ponad 100 laty Fryderyk Hebbel pisał w swoich *Dziennikach*: Myśleć i przedstawiać – dwie różne formy objawienia. Myślenie ma do czynienia z bezgranicznością, zachowuje się jednak wobec niej jak świadome naczynie i dlatego jest ograniczone. Przedstawienie wydobywa w formie ograniczonej coś nieograniczonego; dlatego z biegiem czasu przewyciężono wszystkie systemy filozoficzne, ale ani jednego dzieła sztuki. Można postawić znak zapytania obok wniosku wyrażonego na końcu, ale zgodzić się z Hebblem trzeba, że sztuka i filozofia często w inny sposób przyglądają się tym samym problemom. I jedna, i druga pytają więc o naturę świata, o człowieka, sens jego życia, a także o wiele innych, bardziej szczegółowych zagadnień, ale każda posługuje się innym językiem oraz odmiennie formułuje wyniki swoich przedsięwzięć. Skoncentrujmy się dla jasności problemu na jednej tylko dziedzinie artystycznej, która wydaje się najbliższa filozofii, ponieważ dzieli z nią to samo tworzywo wypowiedzi. O ile malarstwo, rzeźba, dzieło muzyczne czy inne – jak się dziś powszechnie mówi – teksty kultury charakteryzują się zasadniczo odmiennym rodzajem ekspresji, która odbywa się za pomocą materialnych kształtów, barw czy dźwięków, o tyle różnica

między filozofią a literaturą sprowadza się przede wszystkim do innego operowania językiem.

Słowo w filozofii i w literaturze

Czym różni się użycie słowa w filozofii od posługiwania się nim w literaturze? Wiele odpowiedzi na to pytanie w historii już padło, ale – jak się wydaje – Hebbel na początku cytowanego fragmentu dotknął istoty rzeczy. Z jednej strony mamy więc porządek myślenia, rozumu, zorganizowanego intelektualnie mówienia w żywiole prawdy, z drugiej – serię słownych obrazów ujętych w różnorodnym estetycznie żywiole piękna. Z jednej strony – uporządkowany, utrzymany w rygorach myślowych, dążący do przeźroczystości wywód intelektualny, z drugiej – trudną do jednoznacznego ujęcia, niestandardową i wieloznaczną wypowiedź artystyczną. Z jednej strony tendencję do ułożonego w summę czy traktat wykładu, z drugiej – skłonność do przemyślanego w szczegółach, ale nierzadko skomplikowanego gatunkowo utworu.

Mówiąc inaczej, filozof przypomina wyspecjalizowanego uczonego, który zajmuje się co prawda tematami wykraczającym poza konkretną dyscyplinę wiedzy, ale wykorzystuje jej warsztat logiczny, poeta zaś świadomie odchodzi od rygorów postępowania badawczego, aby docierać do sensu nie poprzez systematyczne omawianie i rozważanie problemu, ale – jak powiada Stefan Sawicki – za pomocą jego językowej ewokacji, czyli wielostronnego, zakotwiczonego w samym sposobie wypowiedzi pokazywania i ożywiania.

Byt i łyżka cedzakowa

Zilustrujmy krótko obydwie tendencje. Filozof będzie wyjaśniał substancjalny charakter bytu w kategoriach pojęciowych, a poeta pozwoli go zobaczyć i odczuć w całej jego zmysłowej postaci, ewokując choćby – jak to robi Miron Białoszewski w swoich wierszach – drobny przedmiot z naszej zwykłej codzienności. Etyk będzie mówił wiele o godności człowieka, rozważał jej osobowe źródła oraz wskazywał na takie czy inne normy postępowania w rozmaitych sytuacjach, także w okolicznościach niesprzyjających i granicznych. Napisze na ten temat rozprawę czy nawet całą książkę. A jak podobne sensy pokaże pisarz? Sięgnie, jak Zbigniew Herbert w swoich utworach, po metaforę człowieka wyprostowanego, który zachowuje swoją postawę wśród czołgających się i tych, co na kolanach, oraz stara się ze wszystkich sił pozostać wierny własnej, wertykalnie zorientowanej kondycji.

Estetyk będzie mówił o potrzebie syntetycznego ujęcia dobra, piękna i prawdy, aby osiągnąć pełnię wartości, a poeta może powiedzieć niemal to samo, ale uzmysławiając czytelnikowi w symbolicznej figurze etymologicznej, że trzeba „świat ku światłu przechylić”.

Filozof pisarzem i pisarz filozofem

Przykłady tego typu można by mnożyć. W historii filozofii i literatury ciekawe są dwustronne spotkania jednej i drugiej dziedziny, a jest ich bez liku. Od czasu Platona do Sartre’a filozofia lubi wypowiadać się w formie literackiej, co sprawia, że dobry filozof musi być niezłym filologiem. Prawdliwość ma też naturalnie odwrotną stronę – literatura od antyku po współczesność podnosi i rozważa problemy filozoficzne, stąd fach Arystotelesa czy Kanta nie może być obcy literaturoznawcy. Czasami dochodzi do nieporozumień, gdy interpretator wiersza czy powieści, pozbawiony elementarnego filozoficznego wykształcenia, po prostu nie dostrzega podnoszonych w utworze kwestii związanych z takim czy innym kierunkiem myślowym. Nierzadko też filozof zupełnie błędnie interpretuje idee badanego przez siebie autora, ponieważ nie zauważa, że jego myślenie przybiera formę literacką, która wymaga innej niż tekst filozoficzny lektury.

Powyższe spotkania filozofa z pisarzem nie zmieniają zasady, wedle której jeden i drugi dysponują różnymi sposobami mówienia. Podsumujmy zatem: pierwszy z nich intelektualnie zbliża się do rzeczywistości i głównych jej właściwości za pomocą wyjaśniającego kwestie oraz komunikatywnego języka, drugi zaś stara się ożywić świat i pokazać rozmaite jego aspekty, wykorzystując do tego mocno przetworzony i nieprzeźroczysty kod literacki. Filozofa i pisarza często natomiast zbliża cel ich pracy: i jeden, i drugi w swoich najbardziej rozwiniętych ambicjach zmierzają do głębszego i pełniejszego poznania istoty rzeczywistości, czyli do poszukiwania odpowiedzi na interesujące nas wszystkie pytanie, jak się naprawdę rzeczy mają.

Polecenie 2

Odsłuchaj audiobooka. Wskaż, jakie różnice autor artykułu dostrzega między wypowiedzią literacką a filozoficzną.

Polecenie 3

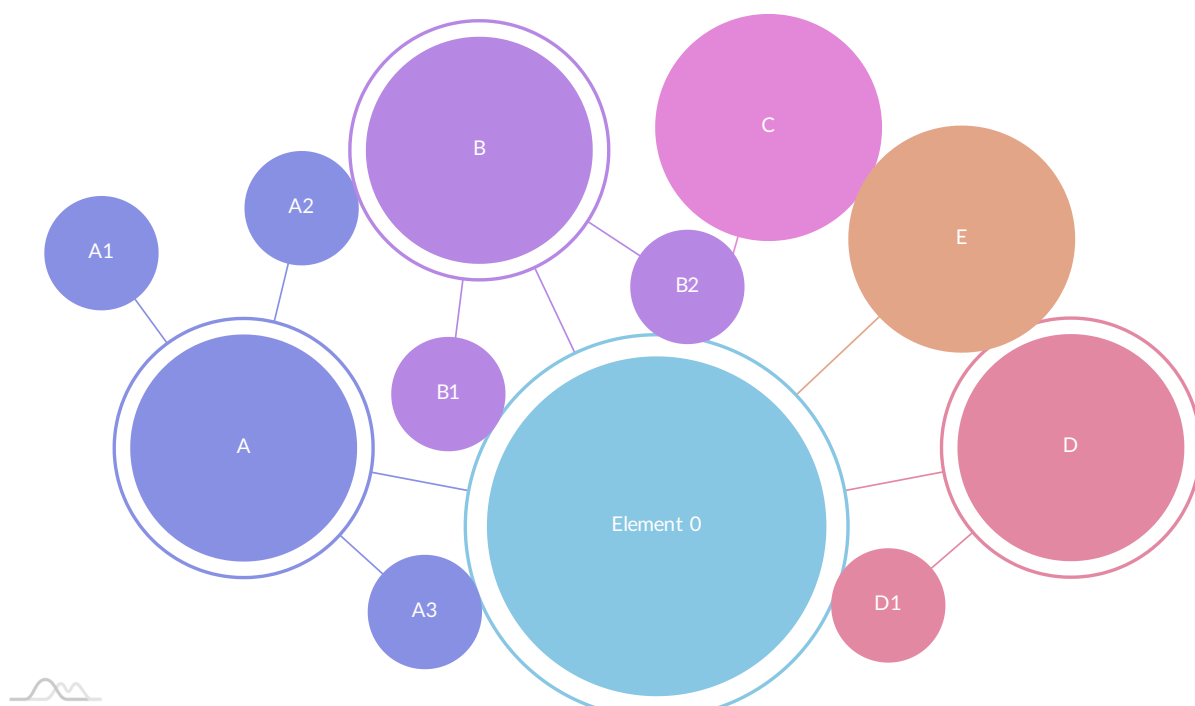
Dokonaj parafrazy wybranego fragmentu tekstu tak, aby nabrał on charakteru wypowiedzi literackiej.

Polecenie 4

Na podstawie nagrania oraz wiedzy z poprzednich części lekcji stwórz mapę myśli. Scharakteryzuj w niej pracę historyka filozofii i autora tekstu literackiego, w którym występują pojęcia i postaci filozoficzne. Skup się na takich kategoriach, jak:

- a) cele pracy historyka filozofii i cele autora tekstu literackiego (możesz uwzględnić różne postawy historyków filozofii oraz autorów);
- b) środki (czyli to, w jaki sposób historycy filozofii i autorzy tekstów literackich zmierzają do swoich celów);
- c) skutki (czyli co jest efektem pracy historyków filozofii i autorów tekstów literackich).

Postaraj się wskazać elementy łączące oba rodzaje pracy intelektualnej. Wymień tych autorów, którzy zarówno wykonywali pracę historycznofilozoficzną, jak i pisali utwory literackie.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Odróżnij wiedzę o milezyjczykach oraz ich filozofii od fikcji literackiej. Zaznacz zdania prawdziwe i fałszywe.

Twierdzenie	Prawda	Fałsz
Tales był nie tylko uznanym filozofem, lecz także hydrologicznym przedsiębiorcą.	☐	☐
Filozofowie jońscy poszukiwali <i>arché</i> .	☐	☐
<i>Arché</i> oznaczało hipotezę o rzeczywistości, którą dało się potwierdzić przez eksperyment.	☐	☐
Anaksymenes uważał, że bogowie rodzą się z powietrza.	☐	☐

Ćwiczenie 2

Wróć do fragmentu książki, w którym Tomasz Mazur wyraża wdzięczność milezyczykom za wkład w rozwój cywilizacyjny świata. Następnie przeczytaj fragment z *Metafizyki* Arystotelesa i wskaż dwa zjawiska, w odniesieniu do których świadomość znaczenia wody dla ich istnienia jest fundamentalna dla działalności człowieka.

” Arystoteles

Metafizyka

Tales, twórca tego rodzaju filozofii, twierdził, że woda jest zasadą (dlatego też dowodził, że Ziemia unosi się na wodzie). Zapewne doszedł do tego wniosku na drodze obserwacji, że pożywienie jest wilgotne i że samo ciepło powstaje z wilgoci i dzięki niej żyje (a to, z czego coś powstaje, jest zasadą wszystkich rzeczy). Na podstawie tego oraz faktu, że nasiona wszystkich rzeczy mają wilgotną naturę, powziął myśl, że woda jest naturalnym początkiem wszystkich rzeczy wilgotnych.

Źródło: Arystoteles, *Metafizyka*, t. A 3, 983 b 20–27, tłum. K. Leśniak.

☐

W wodzie wodociągowej są dopuszczalne tylko i wyłącznie zapachy z grupy roślinnej, ale ich intensywność nie może przekraczać pewnego stopnia.

☐

Zdrowie i życie człowieka jest ściśle uzależnione od właściwego nawadniania organizmu, który od sześćdziesięciu do siedemdziesięciu procent składa się z wody.

☐

W stanie gazowym wodę określa się mianem pary wodnej, a w stałym stanie skupienia – lodem.

☐

Melioracja wodna ma podstawowe znaczenie dla rolnictwa.

Ćwiczenie 3

Przeczytaj fragment powieści Tomasza Mazura. Następnie wskaż podstawową różnicę między tym, jak wiedzę traktowali starożytni filozofowie, a tym, jak jest ona traktowana we współczesnej nauce.

„W świetle dzisiejszej nauki cechująca filozofię grecką bezinteresowność tłumaczy się jasno: filozofowie podjęli trud poznania rzeczy niejawnych z natury nie w nadziei osobistych korzyści, lecz z wrodzonej człowiekowi potrzeby, potrzeby tej samej, która zrodziła mowę i sztukę pojęciowego myślenia, a razem z nią także „głód” wiedzy o ostatecznej rzeczywistości, i ten trud radosny, bo zgodny ze swością ludzką naturą, był dla nich nagrodą sam w sobie.”

Starożytni filozofowie

poznanie służy wykorzystaniu
zdobytej wiedzy do realizacji
ludzkich celów

Współczesna nauka

skuteczne zastosowanie wiedzy
stanowi najpowszechniej
przyjmowaną postać jej
weryfikacji

poszukiwanie wiedzy dla niej
samej

poznawanie jako zaspokajanie
naturalnego ludzkiego
pragnienia

bezinteresowne odkrywanie
rzeczywistości

Ćwiczenie 4

Przeczytaj tekst i odpowiedz na pytanie, w jakim celu autor powieści przedstawił Milet jako miasto wysoce zorganizowane i uporządkowane dzięki Talesowi.

„Pamiętam, że w Milecie uderzyły mnie przede wszystkim porządek i struktura. Ulice były starannie i symetrycznie rozplanowane. Domy miały regularne, geometryczne kształty, ludzie poruszali się po nich bez pośpiechu, jakby w jakimś ustalonym rytmie. Wszystko tu było na swoim miejscu, co w ogóle działało nadzwyczaj kojąco. Albowiem jeśli już ustalisz i ufundujesz zasadę rzeczy, wszystko inne robi się regularne i dobrze poukładane. Tak to działało. Zaszedłem do małej, schludnej kawiarni i poprosiłem o filiżankę kawy. Wdałem się w rozmowę z baristką.

Zwróciłem uwagę, że to bardzo piękne i zadbane miasto. Potwierdziła z wyraźną dumą. Potem podstępnie wyraziłem pragnienie zamieszkania w takim mieście. Uśmiechnęła się z nieukrywaną satysfakcją.

– To naprawdę niezwykle, że wszystko jest tu tak bardzo na miejscu, tak że nie można sobie wprost wyobrazić, że coś mogłoby być inaczej – skwitowałem wieloznacznie.

Odparła, że to zasługa Talesa. Zauważyłem, że była dość ładna, ale nie wyróżniała się niczym specjalnym. Nie zapamiętałbym, jak wygląda. Pociągnąłem łyk kawy i postanowiłem przejść do drugiej fazy rozmowy: szukanie niespójności i metoda JRP.

– Czy to nie jest nudne, kiedy wszystko jest takie przewidywalne i poukładane? – spytałem najpierw niewinnie.”

Ćwiczenie 5

Jak sądzisz, jaka jest wartość poznawcza historii filozofii przedstawianej w jej zmodyfikowanej wersji literackiej?

Ćwiczenie 6

Przeczytaj dwa teksty. Zwróć uwagę, że choć nie mamy za dużego dostępu do języka filozoficznego z przeszłości, to możemy nasycać współczesny język neologizmami, które odwołują się do pojęć historycznofilozoficznych. Nie do końca rozumiała przeszłość pozwala nam niekiedy na pełniejsze zrozumienie i opisanie teraźniejszości. Wymyśl jeden neologizm, wywodzący się od wybranego pojęcia charakterystycznego dla filozofii jońskiej, który będzie opisywał dowolny element doświadczenia współczesnego człowieka.

” Grzegorz Trela

Chmury i zegary

Przytłaczająca większość terminów, w jakich opisujemy świat, nie była znana w czasach jońskich filozofów przyrody. Rzetelnie opisać stanowiska dawnych myślicieli można jedynie, wyrzekając się własnych pojęć – to zaś jest niewykonalne. Dlatego wszelkie próby podejmowane w tym zakresie przez współczesnych historyków filozofii przypominają sławny anachronizm wychwycony przez czytelników Szekspira (przyp. Jak wiadomo, w starożytności korzystano jedynie z zegarów słonecznych, podczas gdy jeden z bohaterów Szekspira... używa zegarka podręcznego).

Źródło: Grzegorz Trela, *Chmury i zegary*, Warszawa 2009.

Ćwiczenie 7

Jeden z najznamienitszych polskich znawców i nauczycieli historii filozofii starożytnej, Adam Krokiewicz, wielką wagę przykładał do języka, przy pomocy którego dzielił się swoją wiedzą. Przeczytaj podany fragment. Następnie stworzony w ćwiczeniu nr 6 neologizm przetłumacz na język polski, wzorując się na poniższym tekście.

” Juliusz Domański

Przedmowa

Terminem stale przez Krokiewicza używanym jest archaiczny (i przez swoją archaiczność nieco szokujący) rzeczownik staropolski i ludowy „żywina”. Jest on możliwie najdokładniejszym przekładem greckiego *to dzoon* i łacińskiego *animal* i zastępuje trochę niefortunne semantycznie „zwierzę” (np. w klasycznej definicji człowieka jako „śmiertelnego zwierzęcia rozumnego”) nazwą o zakresie szerszym, oznaczającą w ogóle to, co żywe. I ten termin nie przyjął się w języku polskich filozofów i poza pracami autorskimi i przekładowymi Krokiewicza nie znajdzie się go bodaj nigdzie. Nie stronił Krokiewicz i od innych nazw zwracających uwagę swoją niezwykłością, jak „sprzęg” na oznaczenie zespołu składników lub części ściśle zespolonych, jak przymiotnik „chcenno-uczuciowy” (zamiast „chcenny” niektórzy polscy filozofowie używają raczej obcojęzycznego źródłowo przymiotnika „wolitywny”). Również częstość użycia archaicznego nieco spójnika „tudzież” należy, jak mi się zdaje, do właściwości jego stylu.

Źródło: Juliusz Domański, *Przedmowa*, [w:] Adam Krokiewicz, *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000, s. 10.

Ćwiczenie 8

Wyobraź sobie, że Tales, Anaksymander lub Anaksymenes mogliby na jeden dzień przyjechać do Polski. Wybierz jednego spośród wymienionych filozofów, a następnie wskaż zjawisko w polskiej rzeczywistości, które warto byłoby mu zaprezentować. Skonstruuj fikcyjną fabułę, w której jasno opiszesz dany problem filozoficzny.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Wszystko z przyrody – jońska filozofia przyrody. Problematyka filozoficzna w tekstach literackich

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Rozumienie filozofii jako fundamentalnego – obok nauki, sztuki, religii i prawa – składnika dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię.
- IV. Dostrzeganie w poglądach wielkich filozofów starożytnych paradygmatów myślowych, które są obecne w kulturze aż do czasów dzisiejszych.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi archē świata? Uczeń:
 - 2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zapozna się z przykładem literackiego odniesienia do poglądów filozofów jońskich na podstawie fragmentów książki *Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika* Tomasza Mazura;
- pozna literackie i historycznofilozoficzne ujęcia poglądów poszczególnych filozofów jońskich;
- wykona twórcze ćwiczenia językowo-poznawcze, w których odniesie się do elementów filozofii jońskiej;
- rozwinie świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rozmowa kierowana;
- audiobook;
- praca z tekstem;
- praca z multimediami.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z medium w sekcji „Audiobook”.

Faza wprowadzająca:

1. Przedstawienie wyświetlonego na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika tematu lekcji i celów zajęć. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. W ramach wprowadzenia w tematykę zajęć nauczyciel prosi uczniów, aby na podstawie odsłuchanego audiobooka wskazali podobieństwa i różnice między filozofią a sztuką (literaturą). Następnie wyświetla mapę myśli znajdującą się w poleceniu nr 3 w zakładce z audiobookiem i wspólnie z uczniami uzupełnia schemat.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu e-materiału. Indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Przeczytaj” i zapisują w zeszycie minimum pięć pytań do tekstu. Uwaga: każde z pytań musi rozpoczynać się od

słowa „dlaczego”. Następnie zadają swoje pytania dowolnie wybranym osobom z klasy.

2. Nauczyciel prosi uczniów, aby na podstawie treści z zakładki „Przeczytaj” spróbowali odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób Tomasz Mazur w swojej książce przekazuje treści filozoficzne. Jakich zabiegów używa?
3. **Dyskusja.** Prowadzący zajęcia inicjuje dyskusję na temat, czy przekazywanie trudnych i poważnych treści, np. filozoficznych, w sposób żartobliwy, lekki, jest dobrym pomysłem.
4. Uczniowie wykonują ćwiczenia interaktywne z sekcji „Sprawdź się”. Wyniki pracy omawiane są na forum i komentowane przez nauczyciela.

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...

Praca domowa:

1. Poszukaj innego przykładu tekstu kultury lub popkultury, który porusza wątki filozoficzne. Przygotuj na jego temat krótką notatkę.

Materiały pomocnicze:

- Mazur T., *Zakazana historia filozofów. Niestoicka powieść stoika*, Kraków 2019.
- Sławiński J., *Wypowiedź literacka a wypowiedź filozoficzna: trzy kwestie i jedna ponadto*, [w:] tegoż, *Prace wybrane*, t. IV, Kraków 2000, s. 80–87.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie zapoznają się z multimedium w sekcji „Audiobook” i przygotowują do niego pytania. Następnie zadają je sobie nawzajem, sprawdzając stopień

przyswojenia jego treści.